

der Sprache, Wien 1934). Başta Ali Kuşçu, Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî ve Hifnî olmak üzere risâleye çeşitli âlimler tarafından şerh ve hâşiyeler yazılmış (*Keşfü'z-zunûn*, I, 898) ve birçok defa basılmıştır (İstanbul 1267, 1275, 1292, 1295, 1297, 1305, 1308, 1311; Kahire 1310).

İcî'ye ayrıca *Behcetü't-tevhîd*, *Şerhu'l-Makâletil-müfrede fi şifati'l-kelâm*, *el-Kevâşif fi şerhi'l-Mevâkıf* adlı eserler ilâzife edilirse de (*Keşfü'z-zunûn*, I, 258; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 527) bunların İcî'ye nisbetleri konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Yine ona ilâzife edilen *İşrâku't-tevârih*'in (Brockelmann, *GAL*, II, 271; *İA*, V/2, s. 922-923), Kara Yâkub lakabı ile bilinen Ya'kûb b. İdrîs el-Karamânî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (Brockelmann, *GAL*, II, 289; *Suppl.*, II, 313; Yılmaz, s. 49). Bu eser, Âlî Mustafa tarafından *Zübdetü't-tevârih fi tercemeti İşrâki't-tevârih* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Millet Ktp., Reşid Efendi, nr. 663; Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 375). İcî'nin hocası Çârperdi'ye yazdığı bir mektubu da günümüze ulaşmıştır ("Risâle min 'Adudüddin el-İcî ilâ Fahriddin el-Çârperdi",

Amasya Beyazıt İl Halk Ktp., nr. 1849, vr. 49^b-50^b).

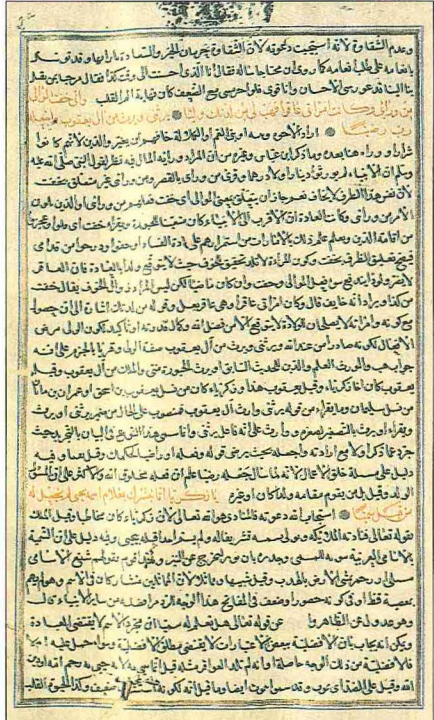
Adudüddin el-İcî'nin düşüncesini tesbit etmeye kısmen katkıda bulunan iki çalışmadan ilki, *el-Mevâkıf* 'in birinci mevkîfının Almanca'ya tercüme ve şerhinden ibaret olan Joseph van Ess'in doçentlik tezidir (*Die Erkenntnislehre des Adudaddin al-İcî*, Wiesbaden 1966). Ancak bu eserde müellifin bütün gayreti, İcî'yi Yunan felsefesiyle irtibatlandırıp düşüncesini bu felsefeye irca ederek açıklamaktan ibaret olmuştur. İcî'nin toplumsal sorumluluğuna farkına varan bir âlim olduğu gerçeğinin de göz ardı edildiği bu yaklaşım onun gereği gibi anlaşılmasını engellemiş, ayrıca bilgi teorisindeki özgünlüğünü ve düşünce metodundaki muhakkikliği gereği gibi yansıtmamıştır. Joseph van Ess, İcî hakkında bazı makaleler de yazmıştır (bk. bibl.). İkinci çalışma Nedim Yılmaz'ın onun tefsirdeki yerini konu eden doktora tezidir (bk. bibl.). Bunlara Ahmed et-Tayyib'in, *el-Mevâkıf* 'ta illiyet meselesini ele aldığı *Mebâhişü'l-İlle ve'l-mâlûl min Kitâbi'l-Mevâkıf li'l-İcî* adlı eseri de eklenebilir (Kahire 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Adudüddin el-İcî, *el-Mevâkıf*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-Mütebebbî), s. 2-8, 96-181, 182-265; a.mlf., *Cevâhirü'l-kelâm* (nşr. Ebü'l-Alâ el-Affîfî, *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb* içinde), II/2, Kahire 1934, s. 224-225; a.mlf., *el-'Akâ'idü'l-'Adudiyye* (*Mecmû'a fi'l-'Akâ'id* içinde), İstanbul 1331, s. 8-11; a.mlf., *Risâletü'l-vaz'ıyye*, İstanbul 1292, s. 108-109; a.mlf., *el-Fevâ'idü'l-Çuyâsiyye fi'ulûmi'l-belâğa* (nşr. Âşik Hüseyin), Kahire 1991, neşredenin girişi, s. 4-108; a.mlf., *Şerhu Muhtaşari'l-Münthehâ*, İstanbul 1307, s. 2, 4-5, 6-7, 8, 9; İbnü'l-Fuvatî, *Telhişu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962, IV/1, s. 444-445; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), X, 46-52; Hâfiz-ı Şîrâzî, *Hafız Divanı* (trc. Abdülbâki Gölpinarlı), İstanbul 1989, s. 537; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Kahire 1907, I, 22, 78-79; a.mlf., *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Münthehâ*, Bulak 1316, I, 6-9; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, II, 322-323; Molla Lutfi, *Risâle fi'l-ülûm* (nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1994, s. 25; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-sa'âde* (nşr. Refik el-Acem - Ali Dahrûc), Beyrut 1998, s. 236, 273-274, 489, 972, 980; *Keşfü'z-zunûn*, I, 41, 103, 258, 616, 898; II, 1144-1145, 1299, 1853-1857, 1891-1894; İbrâhim b. Hallî el-Ekînî, *Metnün fi'l-Vaz'* (*Mecmû'atü'l-Vaz'ıyye* içinde), İstanbul 1311, s. 73-78; Brockelmann, *GAL*, II, 267-271, 289; *Suppl.*, II, 287-293, 313; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 527; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 628-629; J. van Ess, *Die Erkenntnislehre des Adudaddin al-İcî*, Wiesbaden 1966, s. 38-39; a.mlf., "Anekdoten um 'Adudaddin al-İgî", *Die Islamische Welt Zwischen Mittelalter und Neuzeit* (ed. U. Haarmann - P. Bachmann), Beirut 1979, s. 126-131; a.mlf., "Neue Materialien zur Biographie des Adudaddin al-İgî", *WO*, IX (1977-78), s. 270-283; a.mlf., "al-İdji", *Elr* (ing.), III, 1022; a.mlf., "Azod-al-Din iji", *Elr*, III, 269-271; G. C. Anawati, "La doctrine des accidents chez les penseurs musulmans d'après le commentaire du K. al-Mawaqif de Ijî par Jurjani", *Etudes philosophiques* (ed. O. Amine), Gebo 1974, s. 91-120; M. H. Hussain - A. H. Kamali, *The Nature of the Islamic State*, Karachi 1977, s. 201-209; Louis Gardet - M.-M. Anawati, *Introduction à la théologie musulmane*, Paris 1981, s. 165-169, 370-372; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1985, s. 117-121; V. Montgomery Watt - Michael Marmura, *Der Islam II*, Stuttgart 1985, s. 467-468; Nedim Yılmaz, *Adudü'd-Din el-İcî ve Tefsirdeki Metodu* (doktora tezi, 1989), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Ahmed Ateş, "İcî", *İA*, V/2, s. 921-925; "İncü", a.e., V/2, s. 995-996.

TAHSİN GÖRGÜN

Adudüddin el-İcî'nin *Tahkîku't-tefsir fi tekşiri't-tenvir* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 134)

İCÎ, Muînüddin

(معين الدين الإيجي)

Ebü'l-Meâlî Muînüddin Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-İcî es-Safevî (ö. 905/1500)

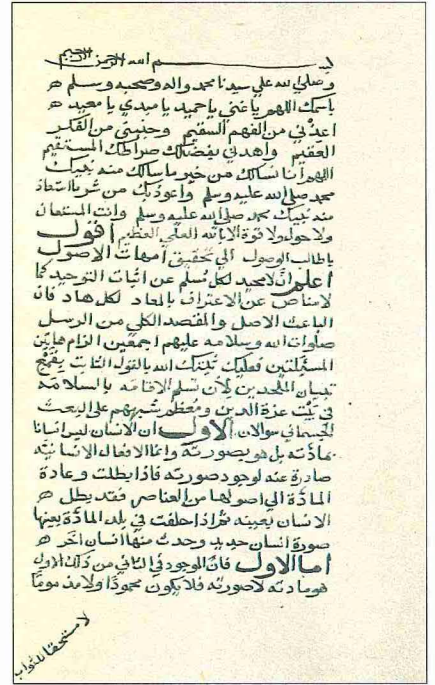
Müfessir, Şâfiî fakihî.

18 Cemâziyelevvel 832'de (23 Şubat 1429) Şîraz'ın İc beldesinde doğduğu kaydedilmekteyse de (Sehâvî, VIII, 37) tefsirini 870'te (1465-66) kırk yaşında iken ta-

mamladığına göre (aş. bk.) bu tarihin 830 (1427) olması gerekmekte, Ömer Nasuhi Bilmen'in "takriben 866" şeklindeki tesbitinin ise doğru olmadığını anlaşılmaktadır. Hasanî ve Hüseyinî nisbeleriyle de anılan İcî ilk bilgileri basısından aldı, Arap edebiyatını amcazadesi Kutbüddin İsâ es-Safevî'den öğrendi. Tahsilini ilerletmek için Kirman'a gitti; burada Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin talebesi Mevlâ Ali'den ve ardından geçtiği Horasan'da Cürçânî'nin diğer bir öğrencisi Mevlâ Hâce Ali'den ders aldı. Mevlâ Muhammed el-Câcermî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* derslerine devam etti. Ayrıca Zeyneb bint el-Yâfiî, Ebû'l-Feth İbnü'l-Merâgî, Muhibbüddin el-Matarî, Takıyyüddin İbn Fehd, Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. A'ser gibi âlimlerden icâzet aldı. Daha sonra memleketine dönerek talebe yetiştirmekle meşgul oldu. Hac maksadıyla Mekke'ye giden Muînüddin el-İcî burada on yıldan fazla kaldı. Ömrünün en verimli yıllarını oluşturan bu dönemde daha ziyade ders okutmaya ve eser yazmaya önem verdi. Kendisinden pek çok kişi faydalandı. Sehâvî, Mekke'de onunla çeşitli zamanlarda karşılaştığını, soylu ve iyi ahlâk sahibi bir zat olduğunu belirtir. Muînüddin el-İcî 905'te (1500) Mekke'de vefat etti; bu tarih

bazı kaynaklarda 906 (1501) olarak zikredilmiştir.

Eserleri. 1. Cevâmi'u't-tibyân fî tefsiri'l-Kur'an (Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an, Tefsîrû's-Şafevî, Tefsîrû'l-İcî). Müellifin babasının isteği üzerine Mekke'de Kâbe'nin karşısında yazılan eserin telifi, iki yıl üç ay süren bir çalışma sonunda 870 (1465-66) yılında ve müellif kırk yaşında iken tamamlanmıştır (*Cevâmi'u't-tibyân*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 70, vr. 3^b, a.e.: *Câmi'u'l-beyân*, s. 508). Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir nüshanın sonunda (Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 24, vr. 563^a), tefsirin yazımına Medine'de Ravza-i Mutahhara'da 2 Cemâziyelâhîr 904'te (15 Ocak 1499) başlanıp aynı yerde 25 Ramazan 905'te (24 Nisan 1500) bitirildiğine dair bir kayıt bulunuyor da bunun telifine değil temiz çekme veya istinsahla ilgili bir tarih olduğu anlaşılmaktadır. *Cevâmi'u't-tibyân*'ın kaynakları arasında Vâhidî'nin *el-Vasîlî*'i, Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîlî*'i, Zemahşerî'nin *el-Keşşâfî*'i, Şerefeddin et-Tîbî ve Teftâzânî'nin *el-Keşşâf* hâşiyeleri, Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîlî*'i ve Nesevî'nin *Medârikü't-tenzîlî*'i gibi eserler yer alır. Âyetlerin tefsiri sırasında Hz. Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislere öncelik ve

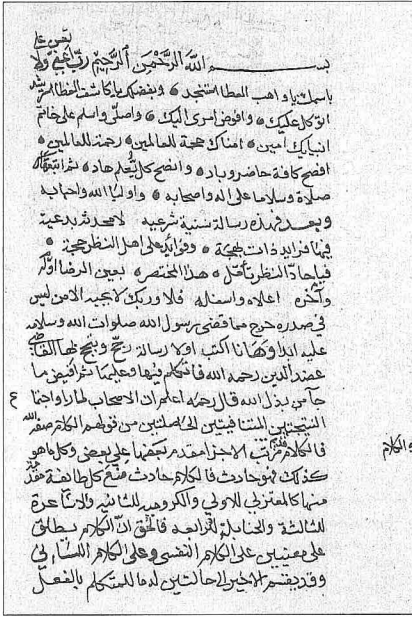

Muînüddin el-İcî'nin *Risâle fi beyâni'l-me'âdi'l-cismâni ve'r-rûh* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3710)

Muînüddin el-İcî'nin *Cevâmi'u't-tibyân fî tefsiri'l-Kur'an* adlı eserinin ilk iki sayfası (Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 134)

rilmiş, yer yer âyetlerdeki kıraat farklılıklarıyla i'rab vecihlerine de işaret edilmiştir. Çeşitli görüşler genellikle kime ait olduğu belirtilmeden nakledilmiş, müellif zaman zaman kendi yorumlarını da kaydetmiştir. Kısa ve güvenilir olmasıyla *Tefsîrû'l-Celâleyn*'e benzeyen eser *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an* adıyla basılmış (Dehli 1296, Süyûtî'nin *el-İklîlî* ile birlikte; Delhi 1297, Şah Veliyyullah'ın *el-Fezû'l-kebirî* ile birlikte; 1316; Kahire 1343; Lahor 1879), ayrıca *Tefsîrû'l-Celâleyn* ve Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'an* adlı eseriyle birlikte neşredilmiştir (Dehli, ts. [el-Matbau'n-Nizâmî]). **2. Risâle fi beyâni (işbâti)'l-me'âdi'l-cismâni ve'r-rûh.** Dirilişin beden ve ruhla olacağı savunulduğu, kabir hayatı, nefis-ruh ilişkisi, ruhun bedenle birlikte ölüp ölmediği gibi konuların ele alındığı risâlenin Süleymaniye (Lâleli, nr. 3710; Hüsrev Paşa, nr. 752/4) ve Beyazıt Devlet (nr. 3684) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. **3. Risâle fi'l-ke'lâmi'n-nefsî.** Allah'ın kelâm sıfatının kadîm ya da hâdis oluşuyla ilgili tartışmalarda Kur'an'ın mahlûk olduğuna dair görüşlere karşı geliştirilen nefsi kelâm-lafzî

Muînüddin el-İclî'nin *Risâle fi'l-kelâmi'n-nefsî* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 752/3)

kelâm ayırımının ele alındığı eserde önce Adudüddin el-İclî'nin aynı konuyla ilgili risâlesi eleştirilmiş, ardından Allah'ın müteşâbih sıfatlarının ta'til ve teşbîhe düşmeden yorumlanmasının gereği üzerinde durulmuştur. 902 (1496-97) yılında kaleme alınan eserin (bk. vr. 48^b) bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Hüsrev Paşa, nr. 752/3). 4. *Risâle fi beyânî'l-kader* (Süleymaniye Ktp., nr. 708). 5. *İctimâ'u'n-naķizayn*. Kaynaklarda zikredilmeyen ve kapağında Muînüddin el-İclî'ye ait olduğu belirtilen eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hüsrev Paşa, nr. 752/2).

BİBLİYOGRAFYA :

Muînüddin el-İclî, *Risâle fi'l-kelâmi'n-nefsî*, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 752/3, vr. 48^b; a.m.f., *Cevâmi'u't-tibyân*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 70, vr. 3^b; a.e., Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 24, vr. 3^b; a.e.: *Câmi'u'l-beyân*, Delhi, st. (el-Matbau'n-Nizâmî), s. 508; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmî*, VIII, 37-38; Keşfü'z-zunûn, I, 60, 452, 610-611; *Fihrisü'l-Kütübühâneti'l-Hidiviyye*, Kahire 1310, I, 159; Serkis, *Mu'cem*, I, 500-501, 1075; Brockelmann, *GAL*, II, 183, 261; *Suppl.*, II, 278, 614; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 190; III, 284; *İzâhu'l-meknûn*, I, 303; *He-diyyetu'l-'arîfin*, II, 223; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 670-671; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessîrin*, Beyrut 1407/1986, II, 549.

MUHAMMED EROĞLU

İCİC

(bk. MİLLETLERARASI
İSLÂM HİLÂL KOMİTESİ).

İCL (Benî İcl) (بنو عجل)

Bekir b. Vâil kabilesinin
bir kolu.

Genellikle Yemâme'den Irak'ın güneyindeki Hîre'ye kadar uzanan topraklarda ve Mekke'ye giden yollara yakın bölgelerde yerleşmiş olup İcl b. Lüceym'e nisbet edilir. Nüfusunun çoğunu oluşturdukları Yemâme'de Hanîfe ve Temîm kabileleriyle birlikte yaşamaktaydılar. İcliler diğer Arap kabileleri gibi genellikle müşrikkti. Kûfe yakınlarında Selmân'daki Muharrik adlı putun bakıcıları İcl'dendi (Yâkût, V, 61). Kabileden Hıristiyanlığı benimseyenler de olmuştur.

Eyyâmü'l-Arab'da Benî İcl'in adı yer yer geçmektedir. Benî İcl, Bekir b. Vâil ile Benî Temîm kabileleri arasında meydana gelen savaşlarda yakın akrabaları olan Bekir b. Vâil kabilesinin yanında yer almıştır. Araplar'ın, Hüsrev Pervîz tarafından sevkedilen güçlü İnan ordusunu yenilgiye uğrattığı Zûkâr Savaşı'nda İcliler büyük kahramanlık göstermiş ve Araplar'ın sağ kumandanı Hanzale b. Sa'lebe b. Seyyâr el-İclî savaşın kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

Müslümanlar Medine'de güçlenip Kureyş kervanları Irak tarafına yönelmek zorunda kalınca bölgeyi iyi bilen İcliler onlara rehberlik yapmaya başladılar. Furât b. Hayyân'ın kılavuzluk ettiği kervan, Zeyd b. Hârise kumandasındaki bir birlik tarafından ele geçirilince Furât müslüman oldu. Hz. Peygamber'in sağlığında İslâmiyet'i benimseyen başka İcliler de bulunmakla beraber kabilenin topyekün İslâm'ı kabul etmesi Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra gerçekleşti. Hicretin 12. (633) yılında meydana gelen Ulleys olayında İranlılar'la birlikte Hâlid b. Velîd'e karşı savaşan hıristiyan İcliler'in karşısına Hâlid, İslâm tarihinde önemli görevler alan Uteybe b. Nehhâs, Saîd b. Mürre, Furât b. Hayyân, Müsennâ b. Lâhiķ ve Mez'ûr b. Adî gibi İcliler'i çıkarmıştır (Taberî, III, 355). Hıristiyan İcliler de İslâmiyet'i kabul edip İran'ın fethine katılmışlardır. Hz. Ömer zamanında kurulan Kûfe'de İcliler'e ait

bir mahalle bulunuyordu. Basra sakinleri arasında da çok sayıda İclî vardı.

Tâbiîn devri muhaddislerinden Müverrik b. Müsemric, Âdem b. Ali, Ebû Hişâm er-Râfiî, Haccâr b. Ebcer İcl kabilesine mensuptu. Sicistan valiliği ve Basra kadılığı yapmış olan Ubeydullah b. Ebû Bekre ve kardeşi Abdurrahman'ın annesi Hevle de (Hâle) İcl kabilesindendi. Müslim, Tirmizî ve diğer bazı hadis âlimlerinin şeyhlerinden Ebû'l-Eş'as Ahmed b. Mikdâm ile ulemâdan Ebû Ali Ahmed b. Sa'd el-Hemedânî de aslen İclî idi. Recez bahrinde yazdığı şiirleriyle tanınan Ebû'n-Necm, şair Udeyl b. Ferh, Emevîler döneminde bazı fikirleri Şiîliğin ilk tezahürlerinden sayılabilecek Mugire b. Saîd ve Mansûriyye hareketinin öncüsü Ebû Mansûr da bu kabiley mensuptu. Abbâsiler'den Müstaîn-Billâh devrinde 250 (864) yılında Kûfe'de isyan eden Tâlibiyyîn'den Yahyâ b. Ömer'i İcl kabilesinden süvariler desteklemişlerdir.

Ebû Dülef el-İclî, Kerec Kalesi'ni şehir haline getirerek burada yarı müstakil bir hânedan kurmuştu. Aynı zamanda bir şair, mûsikîşinas ve müellif olan Ebû Dülef'in soyundan gelen Dülefililer, İran'ın kuzeybatısında siyasî ve kültürel hayatta bir süre etkili olmuşlardır. Ebû Müslim-i Horasânî, Ebû Dülef'in cediti İdrîs b. Ma'kûl'ın himayesinde büyümüştür.

Cimrilikleriyle de tanınan Benî İcl kabilesinin izleri zamanla kayboldu. İbn Haldûn, kendi döneminde İcl'in Yemâme'deki yurtlarında Benî Âmir'in (Müntefik b. Ukayl b. Âmir) yaşadığını kaydetmektedir (*el-İber*, II, 302).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "acl" md.; Vâkidi, *el-Megâzi*, I, 198; Ma'mer b. Müsennâ, *Eyyâmü'l-Arab kable'l-İslâm* (nşr. Âdil Câsim el-Beyâtî), Beyrut 1407/1987, II, 492 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 40; VII, 190, 231, 415; Belâzûri, *Fütûh* (Fayda), s. 450-451, 465, 499, 726; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), III, 345, 355-358; IV, 146; V, 128-130; IX, 268-269; İbn Düreyd, *el-İştikâķ*, s. 345-346; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVII, 268-269; XXII, 332-340; XXIV, 76; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 309, 312-314; Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (Ebû'l-Fazl), I, 386; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 160-161; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1979, I, 135, 474; II, 37, 178, 201, 376; III, 105, 150, 172, 321; IV, 58, 293-294, 419; V, 61-62, 394; İbn Haldûn, *el-İber*, II, 302; F. Wüstenfeld, *Register zu den Genealogischen Tabellen*, Göttingen 1853, s. 243-244; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-Arab*, Dımaşk 1949, II, 757; Hasan Onat, *Emevîler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği*, Ankara 1993, s. 122 vd.; J. Schleifer, "İcl", *IA*, V/2, s. 925-926; W. Montgomery Watt, "İcl", *EJ²* (İng.), IV, 1022-1023.

İBRAHİM SARIÇAM